

Evighedens frø

– H.C. Andersen og kristendommen

Af Johan de Mylius

At H.C. Andersen opfattede sig selv som kristen, er der ikke nogen tvivl om. Mere usikkert er og har det været, om man fra litterært hold ville kategorisere ham som en kristen forfatter. Og lige så usikkert, om ikke mere, om man fra kirkeligt hold ville lyse såvel personen Andersen som hans digtning i kuld og køn som hørende ind under genuin kristendom.

Hvad Andersen *selv* angår, så har gudstroen, troen på et evigt liv, begreber som nåde og fromhed, et konstant forhold til biblen og det kristne bud om næstekærligheden altid stået centralt for ham personligt og også haft en plads i hans digtning.

At man fra *litterært* hold ville være tilbageholdende med at betegne ham som en kristen forfatter, skyldes to ting.

For det første, at det at betegne Andersen som en »kristen forfatter« ville betyde, at han skulle være en slags propagandist for en kristen ideologi, at kristendom skulle være et hovedsigte med hans digtning. Og sådan forholder det sig jo ikke. Andersen beskriver og fortolker eksistensen og gør det ud fra sin personlige erfaring og indsigt, ikke ud fra en teologi eller en bestemt ideologi. Hvis det havde været tilfældet, ville hans tekster næppe have fået den udbredelse, de har, på tværs af tider og sprog, kulturer og samfundsformer.

For det andet skyldes den litterære tilbageholdenhed med at betegne Andersen som »kristen forfatter« selve det, man siden 1970ernes midte har betegnet som »den litterære institution«. Da denne i altovervejende grad har været kulturradikalt præget – i et par tiår endda mere eller mindre socialistisk – har det ikke ligget lige for at interessere sig fra dette hold for de kristne aspekter af Andersens digtning. Man har da godt vidst, de var der, men har helst set bort fra dem og med flid i stedet opdyrket »nihilistiske« træk ved Andersens tekster og især fokuseret på tekster, der kunne fortolkes ind under begreber som »opløsning«, »splittelse«, »nihilisme« eller »oprør mod borgerskabet«. De åbenlyst religiøse tekster eller aspekter ved givne tekster har man da enten forbi gået, søgt at bortforklare eller set på som hørende ind under de normer, som socialiseringsprocessen påtvang den modstræbende proletar An-

dersen, og som han nødtvungent måtte bøje sig for for at komme frem og op. De religiøse/kristne værdier var altså ikke egentlige eller oprindelige værdier hos ham, de var tilegnede under tryk og ikke integrerede i hans kaotiske sociale jeg. Derfor heller ikke relevante at beskæftige sig med som sådanne.

Endelig de kirkelige betænkeligheder: De er – eller rettere: var – først og fremmest dansk-folkekirkelige og hører/hørte i hovedsagen hjemme i tiden mellem 1950 og 1990 (sådan cirka), med andre ord i den periode, hvor tidehvervske strømninger (ofte blandet op med grundtvigske) dominerede dansk hverdagsteologi (eller skulle man snarere kalde den: søndagsteologi, da det er den, man som kirkegænger har kunnet møde i talrige søndagsprædikener landet over).

Der blæser dog andre vinde nu, også i det kirkelige rum, hvad der kan ses af, at to tekster af H.C. Andersen har fundet vej til den ny salmebog. Det er »Barn Jesus i en Krybbe laae« (fra 1832), der dog ikke oprindeligt er nogen julesalme, men alene fra Andersens side tænkt som en julesang, og det er »Jeg har en Angst som aldrig før« (fra 1864, udsprunget af Andersens dybe kriseoplevelse på egne og nationens vegne i forbindelse med den dansk-tyske krig), som virkelig er tænkt som en salme og oprindeligt publiceret som sådan i Dansk Kirketidende.

Den kirkelige/teologiske diskussion om Andersen som kristen eller ikke kristen har sin grund i spørgsmålet om, i hvilket omfang Andersens forestillingsverden var sammenfaldende med eller udtryk for en regelret dogmatisk opfattelse. Og i forlængelse af det har det handlet om at ekskludere Andersen (og helst også Ingemann, men det lod sig jo ikke rigtigt gøre) som udtryk for følelsesreligiositet eller endnu værre: folkereligiositet, ja, mens tidehvervsbølgen var på sit højeste: overhovedet for religiositet.

Skulle en uforberedt læser finde dette sidste underligt, kan man blot henvise til fænomenet Johannes Sløk (1916-2001), teolog, idehistoriker, Kierkegaard-forsker og professor ved Aarhus Universitet. I sin lille bog, *Det religiøse instinkt* (1969), lovpriste han kristendommen, fordi den, efter hans mening, *ikke var/er* nogen religion, men tværtimod afviste menneskets religiøse instinkt ved at henvise mennesket til medmennesket og *dette* liv.

Det er ud fra en sådan teologi (eller hvad man nu skal kalde det), at H.C. Andersen arm i arm med B.S. Ingemann bliver/blev uantagelig som åndeligt pejlepunkt i kristen eller snarere dansk-folkekirkelig sammenhæng.

At Andersen så derudover kan anses for problematisk i strikt dogmatisk sammenhæng, skal da også anføres. Det drejer sig her først og

fremmest om hans forhold til dogmet om kødets opstandelse. Det var noget, han ikke ville høre tale om. For Andersen drejede det sig alene om sjælens videreliv, sådan som det f.eks. ses af »Den lille Havfrue«, der i sin dødsstund rejser sig til nyt liv i en åndig skikkelse. Hun ikklædes et åndeligt legeme – for nu at citere Paulus' 1. korinterbrev, kap. 15 – og oprejses til fortsat stræben frem mod endemålet, udødeligheden. At der hertil også knyttes en forestilling netop om stræben og dermed en kvalificeren sig, skal lige nævnes for at antyde omfanget af vanskeligheder ved teologisk at tage Andersen med ind i varmen.

Andersen stod dog på dette punkt ikke alene. Ingemann delte både hans afvisning af kødets opstandelse og hans forestilling om en videre udvikling og stræben efter døden. Så skulle Andersen ekskommunikeres, ville det også medføre udelukkelse af Ingemann.

Værre er det med Andersens betænkeligheder ved at acceptere Jesus som Guds Søn eller som »sand Gud«, dermed altså også at acceptere dogmet om treenigheden. Her kunne han ikke støtte sig til Ingemann, men nok til den teologi, der herskede i slutningen af det 18. århundrede og et stykke vej ind i begyndelsen af det 19. århundrede, rationalismens og oplysningstidens teologi.

For Andersen var der kun én Gud. Eller sagt på en anden måde: Gud var én og kun én, skaberen, den himmelske fader, opretholderen. Jesus var et menneske, et stort menneske, udvalgt af Gud. Han var en lærer for menneskeheden, men ikke Gud selv eller ét med Gud.

Spørgsmålet om H.C. Andersens kristendom kan da afgøres kort: Hvis bekendelsen til Jesus som Guds søn i betydningen sand Gud og ét med Gud er et non plus ultra for, om et menneske med rette kan kaldes kristent, så var Andersen ikke kristen.

Og dog. Som med så meget andet hos Andersen må man tage det forbehold, at han ikke er ganske konsistent i sine udtalelser eller i sine digteriske udsagn. I salmen »Som Bladet der fra Træet falder« (1853) slutter han med at appellere til Gud:

Du dømme Tanke, dømme Handling
i Naade kjærlig, fadergod.
Ryst bort min Angst! Kun dig jeg see!
I Jesu Navn, din Villie see!

Og mindre kompliceret bliver spørgsmålet ikke, hvis man også kaster et blik på hans »Jule-Cantate« fra 1838:

Chor

Paa Sorgens Hav jeg øiner Arken,
 Fred for hvert Hierte, som har blødt!
 Jeg veed med Hyrderne paa Marken,
 i Dag er os en Frelser født.

Duet

Straa i Krybben var hans Leie,
 Jordens Konger for ham neie,
 ej hans Rigdom de opveie,
 heele Himlen er hans Eie,
 Liv han kalder frem af Død,
 Stjernen var hans Fødselskjerte.
 Født i Armod og med Smerte,
 hvilet ved en Moders Hierte,
 Livets Savn og Fryd han lærte,
 Syndens Aag han sønderbrød.

Choral

Vil ej Sorgens Sky sig fjerne,
 tænk paa Jesu Fødselsstjerne,
 i et Nu jo den oprandt.
 Maa i Sorg og Savn du sukke,
 husk, en Krybbe var hans Vugge,
 han, som Himlens Throne vandt.

I førstetrykket lød det indledende »Chor« lidt anderledes:

»Halleluja!« sang Englehæren,
 »Gud i det Høie eene Æren,
 Fred for hvert Hierte, som har blødt!«
 Paa Sorgens Hav jeg øiner Arken,
 jeg ved med Hyrderne paa Marken,
 i Dag er os en Frelser født.

Uanset senere strygning og sammentrækning i det indledende »kor«, så er meningen jo den samme, også når det gælder den opfattelse af Jesus, der her kommer til orde. Han er frelseren fra synd og død, og Himlen er hans eje, han har vundet Himlens trone.

Man kunne også se på et digterisk udsagn fra Andersens sidste år, digtet »Oldingen« fra 1874. Her siges der i 2. strofe:

Har Jesus, som for os sit Liv hengav,
 Kun fundet, vundet med os Død og Grav,
 Da er vor Tro, vort Haab, vort Liv Bedrag
 Og ikke Kjærlighedens store Sag!

Det er et udsagn, som klart rækker ud over opfattelsen af Jesus alene som et stort menneske, udvalgt af Gud til en særlig mission, en lærer og profet. Her siger Andersen entydigt, at hvis Jesus har lidt samme skæbne som vi, den at dø – så er det hele ingenting. Jesu opstandelse er afgørende for vores tro og håb.

Men deri ligger stadigvæk ikke udtalt, at Jesus er ét med Gud, at han selv er Gud eller Guds søn i strikt forstand. Kun at hans opstandelse er det afgørende for vores tro og håb. Men håb om hvad? Om opstandelsen? Ja, også det står lidt uklart hen i og med, at sidstelinien i det citerede indskrænker sig til generelt at tale om »Kjærlighedens store Sag«.

Entydigt er Andersens syn på Jesus-skikkelsen da ikke. Og det vil derfor være overilet at kategorisere ham som ikke-kristen ud fra hans stedvise afvisning af Jesus som en »ny Gud«.

Lige så ugenomtænkt vil det være at sætte Andersen i bås med den ældre rationalistiske kristendom (eller hvad man nu vil kalde rationalismens udgave af den statskirkelige lære). Der er lighedspunkter, men også store forskelle. Forskellene kommer ikke mindst af, at der hos Andersen er et tydeligt indslag af subjektivt baseret religiøsitet, en kristendom, der tager sit udgangspunkt i jegets drift mod Gud.

Man kan idéhistorisk udpege romantikken som kilde til en sådan religiøsitet, men den kan lige så vel siges at udspringe af den enkeltes behov. Som sådan kan den derfor lige så godt have rødder længere tilbage, f.eks. i den brorsonske pietisme. Det er jo påfaldende, at julesangen »Barn Jesus i en Krybbe laae«, tager tonen fra Brorson. Den enkle, inderlige og barnligt-fortrøstningsfulde tale om Gud og om menneskets forhold til Gud er det, man gerne forbinder med Brorson, og det er en kendsgerning, at Brorson, som havde været helt ude af billedet i rationalismen eller oplysningstiden og dens salmebøger, dukker op igen i 1820'erne og bliver en inspirationskilde for Grundtvig, Ingemann, Kierkegaard – og altså også Andersen, som direkte citerer Brorson (salmen »Den yndigste rose er funden«) i eventyret »Sneedronningen« (1845).

Endvidere kan og må Andersens religiøsitet ikke kategoriseres som mere eller mindre kristen ud fra en hundrede år senere opfattelse af, hvad der er acceptabelt eller ikke acceptabelt. Den må ses i sammenhæng med, hvad der i hans egen tid kunne gå for at være fuldt acceptabel kristendom.

I den forbindelse må det være relevant at fremdrage som eksempel fra Andersens egen epoke J.P. Mynster – fra 1834 biskop over Sjællands Stift og dermed kirkens primas.

I 1833 udgav Mynster »Betragtninger over de christelige Troeslærdomme« I-II, et opbyggeligt værk, der kom i flere oplag og blev tidens mest udbredte vejledning i kristendom.

I bd. I finder man til allersidst i kapitlet »Bevidstheden om Gud« følgende passus, som man bør have i erindring i forbindelse med en drøftelse af H.C. Andersens form for kristendom:

Denne den Frommes stadige Drivt mod Gud, den forunderlige dybe Tilskyndelse, som stedse vender hans Tanke, hans Længsel, hans Stræben mod Gud, den har ogsaa Forvisningen i sig, at Gud er. Thi enhver Drivt, som er nedlagt i et Væsen, søger med Tillid sin Gienstand, og maa kunne finde den; dersom Det ikke var tilstede, som kan tilfredsstille Drivten, da var Drivten forgieves. Naar Bien første Gang flagrer ud fra den Kube, hvori den begyndte at røre sig, hvorfra veed den, at der ere Væxter, som glemme Voxets klæbende Safter, glemme Honningens Sødme, uden af den Drivt, som gjør den til det Væsen, den er, som sætter den i Forbindelse med Tilværelsen udenfor sig, af den Drivt, som tilskynder den at søge? Og see, den finder. Hvoraf veed Fuglen, som flygter for Vinterens Kulde, at der ere varmere Lande, hvor den kan bygge sin Rede, hvorfra veed den Veien over Bierge og Dale, over brusende Have, uden af den Drivt, som fører den sikkert mod det Maal, hvorhen den stunder? Ethvert hungrende Dyr finder paa Jorden, i Jorden, i Luften, i Havets dybe Grunde, den Næring, som passer sig for dets Trang; det har ikke selv henlagt den der, har ikke saaet, og Intet tilberedt; dog søger den med Sikkerhed, søger og finder. Og du, dybe, hellige, uudslettelige Trang i Menneskets Hierte, som søger den evige Kierlighed! du skulde alene søge forgieves? O! som den Følelse i mit Bryst, der skielver i Bevidstheden om Synd og Fordærvelse, bærer i sig Overbeviisningen om den retfærdige Dommer, saaledes veed ogsaa den Kierlighedens Følelse i mit Inderste, hvilken Intet paa Jorden kan fyldestgjøre, med Tillid og Sikkerhed om en Fader i Himlene. Gud har dannet os for sig, og den Længsel, som fra Forkrænkelsen stræber op til Ham, som ikke er oprunden af kløgtige Tanker, og heller ikke kan nedbrydes derved, den er et Vidnesbyrd, som Gud giver sig selv i ethvert følende Hierte. Det er Gud selv, som deri kalder os til sig; og Den, som kalder, Den er, og vil lade sig finde af dem, der søge, vil atter svare os, naar vi raabe til ham.

Mynster baserer her sit gudsbevis på menneskets spørgen efter Gud, på den drift, den længsel, som er til stede i menneskets hjerte. Menneskets drift mod Gud – man kunne passende kalde den menneskets »religiøse instinkt« – er det aftryk, Skaberen har sat sig i sin skabning. Den, der søger, skal finde, som skrevet står, svaret er indeholdt i spørgsmålet. Mynster lyser således menneskets natur i kuld og køn. Vores forhold til Gud, vores overbevisning om, at Gud er til, og at han er til for os, baserer sig ikke alene på efterretninger om, hvad der siges at være sket for (dengang, bogen udkom, præcis) 1800 år siden, ej heller på Skriftens hellighed eller direkte åbenbaring, men udspringer i første omgang af menneskets egen natur, af dets følelse og indre drift. Mynster kræver på ingen måde en tro i kraft af det absurde (som Kierkegaard ville det), men appellerer til, at vi skal have tillid til, at der findes et mål for den længsel, som rejser sig i os i kraft af, at vi er mennesker.

Det er den samme længsel eller drift, H.C. Andersen igen og igen beskriver i eventyr og historier. F.eks. i »Den lille Havfrue« (1837) og i »Det gamle Egetræes sidste Drøm« (1858).

Havfruens verden er naturelementet. Hun tilhører den dødsviede og forgængelige natur, idet hun ikke har en »udødelig sjæl« som menneskene har det. Havfruerne kan leve 300 år i deres element, men bliver så til skum på havet, udslettes, bliver til intet.

Den natur, de er en del af, er farlig for mennesker, idet havfruerne lokker sømændene med deres sang. Men at lade sig drage af havfruen er det samme som at drages ned i dybet og dø.

Kun gennem et menneskes (en mands) kærlighed kan havfruen få del i den udødelighed, som er menneskene givet. Dette er ikke noget, Andersen har fundet på til brug for den foreliggende historie, det ligger i folketraditionen omkring fænomenet havfruer og er også et træk, som f.eks. Ingemann anfører i forbindelse med havfruer.

Andersens lille havfrue, den yngste af en søskendeflok, har i modsætning til sine søstre en længsel efter udødeligheden, symboliseret gennem den lille have, hun – ligesom søstrene – har anlagt sig nede på bunden af havet inden for slottets større have. Hendes have er cirkelrund ligesom solen, som hun kan se oppe gennem vandmasserne. Nede fra naturens dyb ser hun op mod lyset og rækker ud efter det. Hendes drift retter sig mod den livgivende sol, mod lysets kilde, mod Gud. Cirklen, formen på hendes have, er fra gammel tid et symbol på evigheden i og med, at den anses som den mest fuldendte linie, linien, der løber tilbage i sig selv.

Beskrivelsen af haven er et blændende ordmaleri og samtidig dybt symbolsk i sin brug af farver. »Maleren« H.C. Andersen vil mere end at male:

Udenfor Slottet var en stor Have med ildrøde og mørkeblaa Træer, Frugterne straaledede som Guld, og Blomsterne som en brændende Ild, i det de altid bevægede Stilk og Blade. Jorden selv var det fineste Sand, men blaat, som Svovl-Lue. Over det Hele dernede laae et forunderligt blaat Skjær, man skulde snarere troe, at man stod høit oppe i Luften og kun saae Himmel over og under sig, end at man var paa Havets Bund. I Blikstille kunde man øine Solen, den syntes en Purpur-Blomst, fra hvis Bæger det hele Lys udstrømmede (Det danske Sprog- og Litteraturselskabs udgave af H.C. Andersens eventyr, bd. I, 1963, s. 88).

Det farvemættede billede af sollysets brydning nede i havet minder en del om skildringen i Andersens første roman, *Improvisatoren* (1835), af Den blå Grotte på Capri, hvor Antonio svæver mellem liv og død, mellem det jordiske og det æteriske. Her i eventyret spejler himlen sig i farverne nede i havet, men billedet fuldendes af lysets og livets kilde, blomsten, fra hvis bæger det hele lys udstrømmer.

I sin cirkelrunde have har havfuen stillet en statue af en dreng, Statuen er sunket ned på havbunden fra et skib, der er forlist, og hun anbringer den i haven sammen med rosenrøde blomster, »som lignede Solen der høit oppe« (smst.):

Hun plantede ved Støtten en rosenrød Grædepiil, den voxte herligt, og hang med sine friske Grene udover den, ned mod den blaa Sandbund, hvor Skyggen viste sig violet og var i Bevægelse, ligesom Grenene; det saae ud, som om Top og Rødder legede at kysse hinanden (smst.).

I dette billede er eventyrets tematik symbolsk sammentrængt: Grædepiilen, der omslutter statuen, er på én gang et udtryk for havfruens erotiske længsel efter at omfavne en mand (prinsen, som hun senere forelsker sig i) og samtidig et forvarsel om, hvordan det vil gå med denne længsel. Grædepilen hører hjemme på en kirkegård og omslutter her en statue, et dødt billede, der ikke kan bringes til live.

Havfruens eros er dobbelt, ganske som den eros, der diskuteres i Platons *Symposion*. Den er vores drift tilbage og op mod den oprindelige identitet, mod ideen, men den er også seksualiteten. Blot er det sådan hos Platon, at seksualiteten er det brændstof, der er nødvendigt for at fyre op under den højtflyvende eros, driften mod identiteten, mod det evige urbillede. Vel at mærke, hvis vi forstår seksualiteten ret og ikke bliver stående (eller hvad vi nu gør) ved den.

Den platonske tankegang løber med ind i eros-tænkningen i den følsomme kultur i sidste halvdel af det 18. århundrede og er medforrende for den kultur, som udfolder sig under romantikken. Den har derfor også kunnet spille med ind i den unge H.C. Andersens identitetsdannelse og litterære fantasi.

At havfruens cirkelrunde have med grædepilen, der omslutter statuen af en ung mand, giver mindelser ikke kun om solen og det livgivende, men også om døden, er derfor ganske forklarligt. Hendes drift mod det evige har døden som sin betingelse. Den menneskelige eros fører hende opad mod en højere verden, men den må ofres, for at hun kan komme op på næste trin.

Vi skal ikke gå i detaljer med eventyret her, men kun med afsæt i disse indledende billeder pege frem mod historiens slutning.

Prinsen vælger pigen fra templet i stedet for pigen fra dybet. De ligner hinanden som to dråber vand, men han ved ikke, at det er pigen fra dybet, der har frelst ham, for hun er – som så mange figurer hos H.C. Andersen – ude af stand til at kommunikere sin kærlighed og sin skjulte identitet. Derfor mister hun – som alle disse andersenske figurer – den menneskelige lykke.

Hun får muligheden for at vende tilbage til sin havfruenatur og leve 300 år i havet for så til sidst at dø og udslettes, blive til skum på vandet. Dog på betingelse af, at hun dræber prinsen på hans bryllupsnat. Men hun vælger endnu engang at ofre sig selv, at ofre sin oprindelige natur. Hun kaster kniven ud i havet og kaster derefter sig selv ud i bølgerne, begår altså selvmord. Dér, hvor kniven rammer havoverfladen, ses små blodsdråber – men det er ikke blod. Det er den opgående sol, hvis første stråler rammer havet og ses som blodsdråber. Natten er ved at blive forvandlet til lys, og havfruen løfter sig nu fra bølgerne, ud af sin død, i en ny, en åndelig skikkelse.

Hun løfter sig op til »Luftens Døttre«, hvor hun skal leve i 300 år – parallelt med havfruernes levetid – og fortsat kvalificere sig til sluttelig at erhverve den eftertragtede udødelige sjæl.

Hvor er hun kommet hen? Hun befinder sig nu i det, som Ingemann, Andersens gode ven og rådgiver, i sin bog *Tankebreve fra en Afdød* (1855) kaldte for »mellemtilstanden«. Andersen og Ingemann var enige om at afvise kødets opstandelse. For dem begge gjaldt det, at det var sjælen og sjælen alene, der oprejstes efter døden. Sjælen var for dem, som for almen kristen tankegang i denne periode, principielt udødelig. Den var/ er menneskets andel i det evige, indblæst af Gud og derfor det i mennesket, som lever videre gennem og efter døden.

Sjælen kommer ikke direkte i den frelsende havn, men rejser videre

ind i en ny væren, en mellemtilstand, hvor den stadigvæk har mulighed for at udvikle sig, at kvalificere sig. Den kan stige, og den kan synke og stige igen – indtil dens rejse mod lyset finder sit mål.

En sådan tankegang, der ikke er velanskrevet inden for den nutidige danske folkekirkelære, men trives i bedste velgående uden for kirken, kunne hente støtte hos Paulus.

Det har også Andersen tidligt været opmærksom på. Et af hans meget tidlige digte (1831) bærer titlen: »Pauli 1 Cor. 15, 42-44« og har som motto det i titlen angivne tekststed:

Legemet, som dør – »det saaes i Forkrænkelighed, det opstaaer i Uforkrænkelighed; det saaes i Skrøbelighed, det opstaaer i Kraft; *det saaes et naturligt Legeme, det opstaaer et aandeligt Legeme*« (her kursiveret, af HCA spatieret).

Og digtets første strofe lyder:

Naar Jordelarven brister
med sine skjøre Baand,
Et aandigt Legem slutter
sig om den stærke Aand;
Det er de samme Former,
men i en nyfødt Vaar,
Og luftigt, klart og herligt
det kjendte Billed staaer.

Det er denne forestilling om opstandelsen i et åndeligt legeme, som genfindes i »Den lille Havfrue« – og mange andre steder hos Andersen. Den forstår sig selv som en kristen forestilling – med henvisning til Paulus – idet den dog er i modsætning til kirkens erklærede dogme om kødets opstandelse.

Hvad der helt præcist sker i og med denne proces, har Andersen beskrevet i et andet ungdomsdigt, »Dødsøjeblikket« (1829):

Hvad er det dog, som lyser? Det luttres for min Sands;
Jeg føler Øiet briste i denne Straaleglands.
Mit Hoved mat sig bøier for Kraften i min Aand,
Og mildt om Hjertet løsne sig alle snevre Baand.
I Døden faae vi Vinger, det troe vi jo som Smaa,
Ja Aanden den faaer Vinger, som Tankens overgaae!

I Stjernernes Systemer, i Midet [et støvgran] paa vor Jord,
 Jeg seer en Guddoms Fylde, hvortil jeg ei har Ord.
 En Evighed jeg skuer i Alt, selv i mit Bryst,
 Og alle Taager synke bag Jordens kjendte Kyst.
 I mine Brødrers Hjerter nu først jeg læser ret,
 Vel er' vi alle Svage, men Ingen ganske slet.

O kunde vi heneden saa klart i Andre see,
 Som i vort eget Indre, vi gjorde dem ei Vee.
 I Hver jeg mig gjenkjender, i Store, som i Smaa,
 O, skal vi da i Døden hinanden først forstaa?
 Jeg er saa let, saa salig, saa luttret i min Tro,
 Jeg føler Kamp og Stræben, og dog en himmelsk Ro!

Døden er her først og fremmest skildret som et lysende øjeblik, hvor ånden frigør sig fra de snærende bånd. Det er en passage ind til eller op til en skuen, en indsigt af universel karakter, men også en indsigt i det jordiske, i selv det mindste støvgran og i menneskenes hjerter. Det er en skuen ansigt til ansigt – men af hvad? Her vel nok ikke af en personlig Gud, men af det guddommelige (»en Guddoms Fylde«, står der, og det skal formodentlig opfattes, som den slags konstruktioner i reglen skal hos Andersen, som »en guddomsfylde«). Det er evighedens liv, han i det imaginære dødsøjeblik ser ind i, og som så igen tillader ham at se tilbage til den kendte verden og ind i menneskenes hjerter. Blikket ind i evigheden gør det muligt at se både det evangeliske (»næsten«) og det alment-humane. I sidstnævnte perspektiv ses det, at det onde ikke er absolut ondt, men er at forstå som svaghed. Ingen er ganske slet. En tanke, som har blivende sted hos H.C. Andersen, idet han et par og tyve år senere (1851) tager den op igen og gør en hel fortælling ud af den, beretningen om den fordømmende præst, der må lære at sande, at ingen er så absolut ond, at han kan dømmes til evig straf og pine i helvede. Det er »En Historie«, som første gang stod at læse i Andersens rejsebog *I Sverrig*.

Dødsøjeblikket er da et øjeblik af lys, af begejstring, af løftelse, af indsigt, et øjeblik af stor intensitet. For det er samtidig mere end et finalpunkt, det er en indgang til en ny væren. Det er åndens eller sjælens løftelse ind i en fortsat eksistens. Om denne væren hedder det afsluttende: »Jeg føler Kamp og Stræben, og dog en himmelsk Ro!«

Afklaring og ro – men samtidig fortsat kamp og stræben! Det er tydeligvis temaer med rod i Goethe, der toner frem i og med disse ord. Temaer, som af os især ville blive identificeret med slutningen af *Faust II*.

Den unge Andersen kendte sin Goethe, ved vi. Han var allerede i sin skoletid i Helsingør begyndt (1826) at abonnere på hans samlede værker i *Ausgabe letzter Hand* og ejede også, senere, *Faust* i en separatudgave. *Faust* slutter som bekendt med, at Fausts »Unsterbliches« løftes opad i en fortsættelse af den »Streben«, der har kendetegnet hans liv.

Der er blot det ved det, at Goethe først skrev slutningen på sin *Faust* – og dermed de berømte vers om »wer immer strebend sich bemüht,/ den können wir erlösen« – i 1831, og den samlede *Faust* med denne slutning udkom efter hans død i 1832, udgivet som bd. I af *Nachgelassene Werke* (udgivet af hans sekretærer Eckermann og Riemer).

Og H.C. Andersens digt om »Dødsøieblikket« er fra 1829! Nærheden til Goethe i den her omtalte slutlinie ligger da ikke i et intertekstuel afhængighedsforhold til *Faust II*, men må antages at udspringe af en mere almen-kulturel Goethe-påvirkning, som var et kendemærke for tiden. Men under alle omstændigheder er det interessant, at den da 24-årige H.C. Andersen i et digt om »dødsoplevelsen« formulerer sig så tæt ind på en Goethe-lignende tankegang.

Ser man ned gennem Andersens forfatterskab, er det nu ikke Goethes »stræben« og »ro«, der kendetegner hans beskrivelser af sådanne »ultimative« tilstande. Andersen er betydeligt mere ekstrem, ja, næsten »mystisk« i sin tilgang til dette »erfaringsområde«, eller hvad man nu skal kalde det.

Eksemplet frem for alle er hans historie fra 1858, »Det gamle Egetræes sidste Drøm«.

Det er en historie, som allerede i sit udtryk er ganske ekstrem, for den overskrider langt den fortællende stil og bevæger sig dybt ind i en musikalsk-lyrisk udtryksform. Man mærker helt ud i det ekspressive sprog med rim og rytme, klangmalerier og retoriske figurer som gentagelse og »variatio«, at der er noget, der presser sig på her.

I historiens »ouverture« præsenteres et tema: i en dialog mellem et 365 år gammelt egetræ og en døgnflue stilles spørgsmålet om, hvad lykke er. Er det dette at opleve sammenhæng, at have »historie«, rolig vækst og en udfoldet identitet? eller er det den intense oplevelse i et brændende nu?

Spørgsmålet udfoldes, men afklares ikke her. Egetræet og døgnfluen forstår simpelthen ikke hinanden.

I hoveddelen af historien skildres så en drøm, egetræet har en vinter-nat. I drømme ser det scener af sit lange liv passere revue, og pludselig mærker det en voldsom livskraft, der driver det opad mod lyset. Hvad der i dets liv har været udfoldet ganske roligt og langsomt over mange, mange år, er pludselig til stede med en hidtil ukendt intensitet. Egetræet

drømmer, at det pludselig skyder opad mod himlen, og denne »élan vital« er ledsaget af en overvældende lykkefølelse, en lykke, der bliver fuldkommen i det øjeblik, hvor egetræet bliver forsikret om, at »alt er med«, at alt, hvad det har været fortroligt med i sine omgivelser, er med i denne opstigning. Man kunne med mystikerne sige, at i dette øjeblik er »alt ét«. Jeget er ikke et isoleret jeg, men smelter i den intense øjebliksoplevelse sammen med alt omkring sig. Med andre ord: egetræet oplever i sin drøm den punktuelle og intense, brændende lykke, der var døgnfluens, men som det ikke forstod.

Rent faktisk løfter egetræet sig mod himlen. Det er en vinternat, hvor en storm raser, og stormen river egetræet op med rode – og kaster det til jorden. Det er egetræets dødsøjeblik, der i drømmen, den indre verden, opleves som et øjeblik af lys og stor lykke, voldsom intensitet og mystisk totalitet.

I historiens tredje »sats«, hvor det hele falder til ro igen, bliver det klart, at denne vinternat ikke er en hvilken som helst vinternat. Det er selve julenat. Det vil sige, at dødsøjeblikket samtidig er et fødselsøjeblik, en tilblivelse!

Døden er derfor et maksimum, et intenst og brændende øjeblik på grænsen mellem to tilstande. Den er ikke en afslutning, men en genfødsel, en indgang til et nyt trin i sjælens væren. Så kan mørket og stormen være, hvad de er. I momentet, »øjeblikket«, forvandles og fødes vi, bliver vi til. Parallellen til »Den lille Pige med Svovlstikkerne« turde være åbenlys.

Som afslutningsvignet til dette skal da slutningen på digtet »Oldingen« fra 1874 citeres::

Den Sjæl, Gud i sit Billede har skabt,
Er uforkrænkelig, kan ei gaae tabt;
Vort Jordliv her er Evighedsens Frø,
Vort Legem dør, men Sjælen kan ei døe!

Ikke kun siges det her, at det er sjælen, der er udødelig, ikke noget med »kødets opstandelse«. Men, og det er endnu mere afgørende, der er tale om en vækst fra det jordiske ind i det evige. Det skal forstås sådan, at sjælen er på en lang rejse, der begynder i det jordiske og går gennem døden videre ind i en fortsat proces, en stræben og udvikling videre op mod lyset, mod Gud: »Vort Jordliv her er Evighedsens Frø«.

Mynster talte om »denne den Frommes stadige Drivt mod Gud«. Andersen taler om sjælens rejse. Som havfruen, der løfter sig fra naturens dyb mod solen. Denne sjælens rejse har ikke noget med reinkarnation at

gøre. Der er ikke tale om det tilværelsens hjul, hvor sjælen vender tilbage gang på gang til inkarnationen, indtil den endelig udfries. Der er entydigt tale om en bevægelse opad, en rejse mod en højere eksistens, mod Gud.

Det skal tilføjes, at de sidst citerede linier fra »Oldingen« står på H.C. Andersens gravsten på Assistens Kirkegård i København. Hvis man i overført betydning vil begive sig på rejse med H.C. Andersen, kunne man passende tage sit udgangspunkt og »meditationsmantra« i disse linier.

Summary:

The seed of eternity

– Hans Christian Andersen and Christianity

Whether or not Hans Christian Andersen may be categorized as a true Christian, as an author and as a person, is a rather complex question. Categories such as rationalism, pantheism, popular superstition, simple childish belief and genuine heartfelt Christianity have all been used to characterize Andersen and his works.

Let it also be mentioned, that professional readers of recent decades have found, that he is an encouraging example of true nihilism! Andersen did not share central dogmas of the Lutheran church and did certainly not meet the demands of postwar (Danish) theologians. But his Christianity should not be measured by 20.th century standards. Like the contemporary authority – maljudged by Kierkegaard, but a highly relevant figure when it comes to 19.th century Christianity – the head of the Danish church, bishop J.P. Mynster, Andersen took his stand in man's desire for God and for eternity, and over and over again he wrote about the soul being on an eternal journey from darkness towards the light.